

Töredékek Csór múltjából

Csór Székesfehérvártól nyugatra mintegy 10 km-re fekszik, nagyjából félúton Székesfehérvár és Várpalota között, önálló tanácsú község. Határa 4150 ha (7107 kat. h.), ebből belterület 135 ha (234 kh), lakossága 1970-ben 1635 fő (ebből belterületen lakik 1502 fő). Házainak száma 414 (505 lakással), ebből a belterületen van 379 (475 lakással). Postája helyben van, de a legközelebbi vasútállomás 5 km-re a községtől. Külterületei: Ágnes major 10, Belátó szőlőhegy 25, Gusztus puszta 4, Iszka szőlőhegy 25, Merítő puszta 21, Vendel dűlő 48 (összesen 133) lakossal.

Területe változatos felszíntípusokból áll. Északon a Sárrét feltöltődött alluviális felszíne, délen a pannóniai táblás felszín jellemző rá. A Sárrét északkelet—délnyugati irányú vetődésben kialakult poligenetikus medence. Kialakulása a Bakony és a Mezőföld hegységszerkezeti mozgásaival kapcsolatban a harmadidőszaktól kezdve többször megismétlődött lassú, szakaszos süllyedéssel formálódott. A medence intenzíven süllyedő középső és keleti részét a Bakonyból leszaladó vizek tóvá duzzasztották, a tó folyóvízi üledékkel és tavimésszel feltöltődött, a tölgyfázisban (i. e. 5000—2500) már ellaposodott, és az elpusztult szerves anyagból vastag tőzeg (2—3 m) képződött. Területének egy része az ár-mentesítésig sasos, nádas, gyékényes vízivilág volt.

A pannóniai táblarög vékony törmeléktakaróval fedett, egységes, alig tagolt felszíne ma enyhe, menedékes lejtővel lejt a medence felé, ahol a Séd által alámosott töréses, eróziós peremmel végződik.

A község éghajlatát a szomszédos sárréti településekhez hasonlóan kiegyensúlyozott hőmérséklet járás és egyenletes évi csapadékmegoszlás jellemzi. Nyara mérsékelten meleg, mérsékelten száraz. Évi középhőmérséklete 10,4 °C, a legmelegebb hónap, július középhőmérséklete 21—21,3 °C között mozog. A napsütés évi összege (2000—2050 óra) kielégítő, a nyári napok (60—65) és hőségnapok (10—15) száma is kedvezően alakul. Tele mérsékelten hideg, a januári középhőmérséklet —1,6 °C. Évi csapadéka (530—580 mm) mérsékelt, és ez vízháztartásában 75—100 mm hiányt okoz.

Felszíni vizeinek összegyűjtője és levezetője a Séd, melynek átlagos évi középvízhozama 1500 l/s. Mellékvizei mind időszakosak, csak nagy esőzések idején vezetnek vizet. Talajvize a medencében bőséges.

A magasan fekvő felszíneket réti csernozjom és típusos, mészlepedékes csernozjom, a medencefelszínt pedig síktáptalaj és lápos réti talaj borítja. Mezőgazdasági területei erősen erodáltak, sok a csonkaszelvény és a 100%-ig lepusztult földes kopár.

Nevét Chor (1256, 1370, 1405, 1439, 1541, 1572. 1614), Choor (1330, 1391, 1441, 1508, 1550), Chior vagy Chyor (1575, 1581), Chowr (1426), Czor (1588, 1613), Csoór (1696, 1863), legutóbb Csór (1717, 1877, 1973) alakban írták, de mindig Csór-nak ejtették. A helynév puszta személynévből keletkezett magyar névadással. Az alapjául szolgáló személynév forrása a méltóságnévként is használatos ótörök Cur személynév.

Első írásbeli említése 1256-ból való. Már akkor több birtokosnak közös birtoka. Az Inatha falubeli Mykse fia Quetscem és az ugyanazon faluba való Ygscem fiai, Buzma és Péter osztoznak akkor rajta. Úgy látszik, rajtuk kívül már akkor is volt ott másnak birtokrésze. 1330-ban már egy részről Magnus Péter fiai Tamás és Pető, valamint Bertalan fia Choor comes, más részről Márkus comes Fehérvár város bírása osztozott Csór egy részén. Hogy ezek az osztozók az 1256. évi birtokosoknak leszármazói, vagy későbbi birtokszerzők, nem tudjuk. 1335-ben Károly Róbert király új adományt adott a falu egy részére a Chor-i családnak. Ez a család tehát már régebben is birtokos lehetett itt, birtoka, azaz a falu után nevezték el, de jogát nem tudta bizonyítani, ezért volt szüksége új adományra (nova donatio). Tekintélyes család lehetett, mert Csóri Péter, majd fia Bertalan, később Csóri György, majd Csóri Imre és Benedek 1370 és 1439 között többször járt el királyi emberként, birtokba iktatás, idézés, vizsgálat eszközésénél. Csóri Péter diáknak (litteratus) egy Kozma nevű jobbágya is volt, aki 1366-ban valami kárt okozott a fehérvári keresztes konvent Izka nevű birtokán, mely Csórral közvetlenül határos volt, és ezért a nádorispán el is marasztalta. Ezek a súrlódások gyakoriak lehettek, mert 1391-ben ugyancsak a nádorispán előtt tiltakozott a fehérvári keresztes konvent egyebek között az ellen is, hogy csóri vendégnépek (populi seu hospites de Choor) a konvent Izka és Barch nevű birtokait elfoglalják, használják és jövedelmét beszedjék. 1431-ben haszonbérbe adta a székesfehérvári keresztes konvent 10 évre Szentgyörgyi Vince Bálint fia Istvánnak és Lászlónak az

Izka nevű birtokának Csór felé eső szőlőhegyét, az abból befolyó tizedek és kilencedek továbbá a csóri jobbágyok szántói és kaszálói kivételével. Kilenc évvel később azonban azzal vádolták a bérlőt és Csóri Nagy (Magnus) Istvánt, hogy a szőlőket jogtalanul elfoglalta, és azokba a keresztes konventet újra be is iktatták. A bérlők vissza is adták, de 1443-ban újra elfoglalták.

A fehérvári keresztesek úgy látszik a fenti birtokot nem tudták saját kezelésben hasznosítani, ezért 1475-ben újra bérbe adták évi 8 arany forintért, most már Sajónémeti Bekén Péternek és feleségének Ilonának. A birtokot most már úgy határozták meg, hogy a keresztesek csóri malmát adták bérbe az ahhoz tartozó Izkafewlde pusztával együtt. Innen tudjuk, hogy a kereszteseknek magában Csór faluban is volt birtokrésze. A malom egyébként már 1256-ban is létezett, de akkor nem a kereszteseké volt. Az új haszonbérlet egyébként végeérhetetlen perek forrása lett. Mert Sajónémedi Bekén Péter meghalt, özvegye Ilona újból férjhez ment Peel Miklóshoz, a bérösszeget többé nem fizették, de a birtokot nem adták vissz-sza, sőt leszüretelték a keresztesek izkai jobbágyainak szőlőjét is, sőt 1484-ben bérbe akarták adni a malmot és a hozzátartozó pusztát Mészáros Imre fehérvári polgárnak, ami ellen természetesen a keresztesek tiltakoztak.

Nem ez volt az első összeköttetés Csór birtokosai és Fehérvár között. Már 1405-ben említés van arról, hogy Csóri Miklós fia Imrének fiági rokona volt Simon fehérvári városbíró. Az oklevél a rokonságot „fráter” szóval jelöli, de ez nem feltétlenül testvért jelentett, minden osztályos atyafit ezzel a szóval jelöltek.

Volt azonban birtokrésze Csóron a fehérvári káptalannak, közelebből Lőrinc örkanonoknak is. 1511-ben a káptalan csóri jobbágyai Athyai Benedek kocsmájában megverték a keresztes konvent tisztartóját, majd a határjeleket Byal pusztán odább vitték, és ezzel több mint 1000 holdat elfoglaltak a keresztes konvent izkai- birtokából. A vizsgálat során 11 szentgyörgyi, 8 csóri, 5 mohai és 7 székesfehérvári tanú egybehangzóan azt vallotta, hogy a Csórról Fehérvárra vezető út feletti, északra eső föld a keresztes konventé volt, míg a déli rész, mely Székesfehérvár felé esik, az örkanonoké.

Ekkor azonban már Csór egy része Fajszi Ányos János fiainak Ferencnek és Jánosnak birtokában volt. Nem tudjuk, hogy szerezték meg, feltehetően a Csóri család birtokrészei kerültek az ő birtokukba. 1942-ben a Fajszi Ányos család tagjai

megosztottak birtokaikon. Ennek során csóri birtokrészeit Fajsi Ányos János fia Ferenc, valamint ennek gyermekei Péter és Ágota kapták. Ágotát utóbb feleségül vette Dobokai Sárközi Pál budai alvárnagy, és ennek kapcsán Ányos Ferenc 1508-ban zálogba adta neki csóri birtokrészeit, majd 1511-ben Fajsi Ányos Péter és Dobokai Sárközi Pál egymásnak kölcsönös öröklési jogot biztosított az Ányos örökségben, egyebek között a csóri birtokrészekben is. Ezekre azonban 1519-ben Ányos Péter kapott új adományt II. Lajos királytól.

Nem tudjuk, mi lett a kimenetele a Fajsi Ányos Péter és Dobokai Sárközi Pál közti birtokvitának, de egyikük birtoklása sem volt hosszú. Még 1541 előtt Palota vára Podmaniczky János kezére került, és ő elfoglalta a környező falvakat, köztük Csórt is. I. Ferdinánd király 1541-ben megengedte, hogy addig, amíg Palota várát vissza nem szerzi Podmaniczkytól, addig a Podmaniczky által erőszakosan elfoglalt falvakat, köztük Csórt, Székesfehérvár város használja, de Podmaniczky 1542-ben e falukat visszaadta a fehérvári káptalannak. 1543-ban mégis Csór 3/5-ét Podmaniczky János, 2/5-ét a fehérvári káptalan birtokolta. Ezután 1572-ben említették ugyan, hogy régidő óta (ab antiquo) Csór felerészben a fehérvári káptalané, másik fele részben pedig Várpalota várához tartozik, egyébként azonban Palota várának tartozékként írták össze. Ezt 1613-ban a fehérvári prépost, egyben tihanyi apát is elismerte, talán Kapornaky Ferencnek 1587. évi végrendelete alapján.

A falu nagyságáról az első adatunk 1511-ből való amikor a fehérvári káptalan jobbágysai megverték a keresztes konvent tiszttartóját. A név szerint felsorolt jobbágysok a következők: Fyát Ambrus, Benedek és Máté, Athyay Benedek, Péter, ennek fia Péter és Barnabás, Zewke Ambrus, Besénew Tamás, Zabady Máté, Vajay Mihály, Thewrewky Simon és Mihály, Keresztes Imre és Illésy Bertalan. Ez a 15 jobbágys alkalmasint csak 11 jobbágys családot jelöl, de nem bizonyos, hogy a káptalan valamennyi jobbágys részt vett a verekedésben, és ezek csak a káptalan jobbágysai. Rajtuk kívül a kereszteseknek és a Fajsi Ányos-oknak is lehettek ott jobbágysai. A falut tehát az akkori viszonyok szerint, tekintélyes nagyságúnak kell tartanunk. 1543-ban Podmaniczky János részén 12 porta, egy bíró és 2 szegény, a fehérvári káptalan részén 8 porta, 1 bíró és 2 szegény volt. Ez a 20 porta azonban már 1550-re 5-re csökkent, amit az állandó háborúskodás, katonai felvonulások mellett természetesnek tarthatunk. Ez valószínűleg azonos azzal a 6 egész telkes jobbágysal, 4 zsellérral, 1 szabad halással és Tybok Mihály szabaddal, kiket 1559-ben jegyezték fel.

Alkalmasint jellemzi vagyoni állapotukat, hogy csak tizedet, és közösen egy disznót adnak a várhoz. A malom azonban még ép, jövedelme a várbeli tisztartóé (officialis). Ez a Tybak Mihály az a várbeli katona, aki zsold fejében a falu jövedelmét húzta. 1567-re úgy látszik a falu álla-tapota rendeződhetett, Fyas András bíró és utóda Pecheney Jakab vezetésével van 14 jobbágy és 2 zsellér. Kb. 14 telek pusztá lakatlan. Cenzust nem adnak, de 15 kepe búzát, 23 és fél akó bort. Kötelesek azonkívül a Tykoly és Izka-i halastavakban halászni, és péntekenként a várkapitánynak halat adni. Tehát halastavak is vannak. Van a faluban öt malom is, de ezek a törökök költségén épültek, de valamit adnak utánuk a várba is, hogy a keresztény vitézek le ne égessék. Ennek persze ellentmond az 1564. évi hivatalos adóösszeírás, mely szerint csak 5 porta és 4 zsellér van a faluban. Az 1568—9. évi összeírás szerint van 19 (részben egész, részben fél, részben harmadtelkes) jobbágy, akik összesen $8 \frac{1}{3}$ telket birtokolnak, terményeikből tizedet adnak a várhoz, az egyetlen zsellér semmit sem ad. A négy malom jövedelmének fele is a várat illeti. A két összeírás közötti különbség betudható a változó háborús időknek (pusztítás és helyreállítás), de az összeírás pontatlanságának is. Kizárólag a pontatlanság rovására kell írunk azt a hallatlan különbséget, mely a csóri vám jövedelméről az 1572. és 1573. évi jelentés közt van. Az egyik szerint a vám jövedelme só és szarvasmarha után évi 100 Ft-ra tehető, a másik szerint 8 Ft. 16 dénárt tett ki. Persze az utóbbi a valószínűbb.

1573-ból megint teljes névsorunk van a falu lakosairól. Eszerint egész telkesek: Mohay Lukács bíró, Tewlcheny Jakab, Chellenk Benedek, We-legy Lőrinc, Fyas András és fia Pál, Chori Pál, Sebők Sebestyén és Tamás, Thott Mihály, Zabady Gergely özvegye, Keresztes Márton, féltelkes: Keresztes Vitális. Zsellér, aki semmit sem ad Nagy Lázár. Eszerint összesen 10 telkes jobbágy (közülük az egyik féltelkes) és 1 zsellér. Földbért (cenzus) nem fizetnek, de minden pénteken halat kell vigyenek a várba. A terményekből és a szőlőből, valamint a ménekből tizedet adnak. A királyi adót azonban 3 porta után fizetik. Sérelmezik, hogy az ispán minden telek után egy köből zabot vagy árpát is követel. A falubeli 4 malmot a törökök építették velük, ezért nem fizetnek utána a várhoz csak 4 Ft értéket. A pusztahelyek száma 15. Az 1576. évi adóösszeírásnál a helységet tényleg 3 portának számították. Az 1511-ből ismert családi nevekből 1472-ben csak hárommal találkozunk. A többi 151 l-es eltűnt. Kihalt vagy elköltözött. Az 1511-ben nem ismert családi nevek viselői nem feltétlenül új beköltözöttek, csak nem

a falunak a káptalan által birtokolt részén laktak. Csóri Pál lehet az egykori földesúri családnak egyik elszegényedett tagja vagy bal kézről való leszármazója is.

1578-ban már csak öt egész telkest (Totth Mihály, Sebők Tamás, Chyo-ry Pál özvegye, Mohay Lukács és Pechyn Jakab bíró), valamint két féltelkest (Zabady Gergely özvegye és Keresztes Vitális halász), valamint egy zsellért (Szebek István) írtak össze. Ezek tizedet adnak minden veteményből (ez évben 7 kepet), továbbá minden kepe búza után 1 mérőt, ami 2 Ft 33 dénárt tesz ki. Zabjuk nincs. Adnak viszont bortizedet, ami ez évben 4 akó volt 3 Ft 60 dénár értékben, és egy kas méhet, 50 dénár értékben. A halász minden héten konyhára való halat ad 3 Ft értékben. Már csak egy malom van, amit a törökök a maguk számára építtettek, ez után adnak a várba 8 mérőt, ami 2 Ft 66 dénár értékű, és amit a tisztartó vesz át. Ezenkívül a vár építéséhez meszet égetnek és 10 szekérrel visznek a várba. A puszta telkek száma 15.

1581-re ismét 5 egész és 3 feltelkes jobbágyra emelkedett a község lakosainak száma. Most már csak egyetlen családi név volt azonos (Keresztes) az 1511-ből ismertekkel. Ismét 5 malom működik, ebből kettőnek jövedelmét Megyessy Bálint tiszt húzza, egy-egy malomét Vody István, Szepesy Péter és Pálfy. De mindegyik malom után 5—5 Ft-ot fizetnek a töröknek. A csóriak szolgáltatásait emelték (pl. egy vágómarhát is kívánnak tőlük). 1586-ban megint 21-re emelkedett a csóri családfők száma: Chory Pál, Keresztes Vitális, Gyura Antal, Gyura Pál özvegye, Tymary András, Pecsény Jakab, Churbas András, Nagy Ferenc özvegye, Mohay János, György és Lukács, Myse Lőrinc, Veleghy Lőrinc, Éliás Balázs, Fias András, Sebeok István és Tamás, Tóth Mihály, Zabady Gergely és Molnár Ferenc. De 1588-ban ezeket is 3 adózó portának számították, hisz a bírót karóba húzták a törökök.

A XVI. század végéig tehát Csór a töröknek is hódolt, török földesurának is fizetett, de földesúri jogot gyakorolt felette a várpalotai királyi várkapitány is, és a Csórról származó jövedelmet valamelyik tisztjének vagy várbeli katonájának juttatta az örökké elmaradt zsold helyett. 1593-ban azonban Palota elesett, török kézre került. 1598-ban visszafoglalta ugyan Huszár Péter pápai várkapitány, de régi erődítményeit nem tudták helyreállítani, őrsége is csekély lehetett és rosszul fizetett, mert a következő évtizedekben sűrűn cserél gazdát. 1601-ben újra török kézen van, 1602-ben magyar a várkapitánya, és hiába követelte átadását a budai basa, de 1608-ban megint török őrsége van, viszont 1614-től 1620-ig Zichy Pál, királyi várkapitány parancsol benne. 1621-ben a nikolsburgi békében Bethlen Gábor kifejezetten lemondott Palotáról, mely

1628-ban megint török kézre került. Csak 1687-ben, Buda visszafoglalása után foglalta el ismét Eszterházy János. Palota tehát többé nem volt erős vár, a király sem tudta megerősíteni, ezért most már mint török kezén levő birtokot 1621-ben Cziráky Mózesnek, 1650-ben pedig Zichy János győri várkapitánynak adományozta a várhoz tartozó 35 faluval együtt.

A falut kézben tartó erős vár elgyengülését, majd török kézre kerülését természetesen Csór is megérezte. Az állandó katonai felvonulás, az ostromló magyar és török hadak kirabolták, majd elpusztították. 1617-re a helység lakatlanná vált. Hamarosan újra települt, 1623-ban fél porta, 1635-ben másfél porta, 1647-ben 1 porta után fizetett a magyaroknak adót. Az állandósult török uralom alatt talán némileg összeszedte magát, de csak 1696-ban, 9 évvel Palota és 8 évvel Székesfehérvár visszafoglalása után lakott itt 4 egész telkes, 12 féltelkes jobbágy és 5 zsellér, ők pontosan meg tudták mondani a török időkben teljesített szolgálataikat is, tehát egy részük nyilvánvalóan már a török uralom alatt itt élt. Mint eleinte hasznot nem hozó, utóbb keveset jövedelmező helységet azonban az uralkodó nem kívánta saját kezében megtartani, annál is kevésbé, mert a várat, melynek egyik jövedelmező birtoka volt, szintén eladományozta. 1581-ben, amikor még Palota szilárdan állt, hiába igyekezett Literáti Sigmondovich Péter komáromi íródeák feleségének öröksége címén magának megszerezni a helységet, pedig a komáromi vicekapitány is pártját fogta a kamaránál. II. Mátyás 1615-ben a török általi elfoglalás után, már elismerte, hogy a falu fele 1581-ben a fehérvári káptalant illette. 1619-ben II. Ferdinánd már Palota egyéb tartozékaival együtt 4000 Ft-ért zálogba adta Vizkelety Jánosnak 1622-ben pedig eladományozta Cziráky Mózesnek 6000 Ft-ért, ugyane tartozékokkal együtt. Az adót Ányosnak meghagyta, hogy Vizkeletytől váltsa ki. Tényleg 1623-ban is magyar földesúrként Vizkelety birtokolta. Közben 1613-ban a király Csórt Kajászószentpéterrel és Szentgyörggyel együtt Porkoláb Már tonnáknak adományozta, a tényleges birtoklásról semmi adat nincs. Érdekesebb az az adat, mely szerint 1636-ban Csórt Fehérvári János zálogba adta Kutasy Mihály cseszneki kapitánynak. Nem tudjuk ugyan, milyen birtoklási jogcíme volt Fejérvénynek Csóron, de több mint fél évszázaddal később leszármazója Románfalvi Fehérváry György és horóczy Madocsány Miklós követelte magának a falut, azt állítva, hogy az erre vonatkozó bizonyítékok Szegedi Bálint várpalotai kapitány kezéhez kerültek. Még egy érdekes kísérlet történt. 1670 táján

Gausai Amhát fehérvári iszspáhi felajánlotta Batthyány Kristófnak csóri malmát, ha az cserében hozzájárul, hogy Amhát újra betelepítse Gausa (talán Gelse) falut. Ez egyetlen eset volna, hogy magyar nagybirtokos török földesúrtól szerzett volna birtokot, de semmi nyoma annak, hogy Batthyány ebbe az alkuba belebocsátkozott volna. 1650-ben — ugyanakkor mint Várpalotát III. Ferdinánd Moha és Szentgyörgy falukkal, valamint Balinka, Atya és Zernyebakonya falukkal együtt Csórt Várkonyi Amadé Jánosnak adományozta. Ezt az adományt azonban nem sikerült foganatosítani, feltehetőleg a beiktatásnak Porkoláb Márton vagy Vizkelety leszármazói ellent mondtak, és Amadé János nem indított pert az ellentmondók ellen.

Magyar részről 1685-ben, tehát Buda visszafoglalása előtt Szegedi Bálintot tekintették Csór birtokosának. Ő 1687, Palota visszafoglalása után várpalotai várkapitány lett, és e minőségében birtokolta Csórt 1696-ban és 1697-ben is. 1700-ban fellépett ellene Mecsér Ádámné madocsányi és horóczy Madocsányi Anna Mária. A kancelláriában azt adta elő, hogy ő Porkoláb Mártonnak, az 1613. évi adományosnak leszármazója (Porkoláb Márton fia János, leánya Egry Jánosné, annak leánya Tüttössy Mátyásné Egry Anna, annak leánya Madocsányi Miklósné Tüttösy Katalin, és ő e házasságból származik), tehát többszörösen is leányágon szállt reá a birtokhoz való jog. Csórt azonban ükapja testvérenek Fejérváry Jánosné Porkoláb Borbálának fiai, Fejérváry Zsigmond és testvérei István György és János évtizedekkel ezelőtt zálogba adták összesen 800 Ft-ért Rabby István személynöki ítélőmesternek és feleségének, Vizkelety Évának. A záloghitelezőktől több kézen keresztül a birtok gr. Járger Krisztián András fehérvári várparancsnok feleségének Gébek Franciskának kezébe jutott. Ő a grófnőt szolgabíró és esküdt társaságában felszólította a hitelezett összeg felvételére és a zálogbirtok, azaz Csór kiadására, de ezt Járgerné megtagadta. A király megbízta Fejér megyét, hogy az ügyet vizsgálja ki, és ha megfelel az előadás a valóságnak, a hitelezőt szólítsa fel a zálogösszeg felvételére, és a birtok kiadására. Az 1700. február 2-i közgyűlés erre kiküldte az alispánt, egy szolgabírót és egy esküdtet.

Ennek az oklevélnek adatai alapján világos, hogy a Porkoláb Márton javára történt királyi adományozást — alkalmasint beiktatás végrehajtása folytán — hatályosnak tekintették, 1636-ban pedig Fejérváry János, mint Porkoláb Márton leányági leszármazója zálogba adta a birtokot. Vizkelety lemenője pedig azt a birtokot, melyet eredetileg a király adott zálogba, újból zálogba vette az elismert adományostól, a Porkoláb leszármazó Fejérváry János fiaiól. Cziráky Mózes a későbbi adományos

pedig nyilván nem tudta magát birtokba iktatni, és így nem is próbálta Vizkeletytől visszaváltani a zálogbirtokot.

1688, Székesfehérvár felszabadulása után Fehérvár város is megpróbálta Csórra vonatkozó igényeit érvényesíteni I. Ferdinánd 1541 évi oklevele alapján, de ez nem is vezethetett eredményre, mert Ferdinánd adománya csak arra az időre szólt, míg nem sikerül Palota várát a Podmaniczkyaktól visszavenni.

A király rendeletére megindult vizsgálat eredményeképpen Fejér megye a folyamodó Madocsányi Anna Máriát és férjét Mecsey Ádámot helyezte Csór birtokába, így Mecsey Ádámot tekintették Csór birtokosának. Ezzel egyidejűleg azonban Madocsányi Anna Máriával azonos jogcímen, hisz ugyanazon birtokos leszármazói voltak, Fejérváry Pál és testvérei is Csór egy részének birtokába kerültek, ők egymással és zálog címen fellépő idegenekkel több birtokvitát bonyolítottak le, ebből a legfontosabb, hogy 1746-ban Fejérváry Tamás átadta birtokrészét Nedeczky Józsefnek, aki így szintén részbirtokos lett csórón.

Várkonyi Amadé József ugyan megpróbálta 1715-ben az 1650-es adománylevelet érvényesíteni, de csak a csóri marhák elhajtásáig jutott el, amit hatalmaskodásnak minősítettek. 1737-ben meghalt Mecsey Lajos Ádám, és unokatestvére Mecsey Dániel a vérrokonság címén magának kérte Csórt, nem tudván, hogy az nem Mecseynek, hanem feleségének öröklött birtoka volt. Mecsey részét azonban a másik Porkoláb leszármazó, Fejérváry Pál kapta meg, aki 1747-ben Nedeczkyvel együtt Csór földesuraként járt el. Fehérvárynak azonban fiági leszármazói nem maradtak, leányát Katalint, feleségül vette a szolgálgaegyházi földesúr Marich Tamás. Így került Csór nagyobb része a Marich család kezére. A Marich Tamás és Fejérváry Katalin házasságából született Marich István Dániel (1777—1862) hosszú időn át Fejér megye alispánja és országgyűlési követe volt. Csór birtokosai nevében 1848-ig többnyire ő lépett fel.

A faluban 1685-ben, Buda visszafoglalása előtt csak 3 lakott és 27 lakatlan telek volt, A lakosok a keresztény földesúrnak Szegedi Bálintnak (alkalmasint zálogbirtokos, s mint ilyen Rabbi és Vizkeleti jogutódja, Járgerné Gébek Franciskának pedig jogelődje) kellett volna fizessenek évi 50 Ft-ot. (Ez azonban csak kívánság volt, ennyit a 3 lakott jobbágytelek után nyilvánvalóan nem tudtak fizetni.) A török császár által követelt évi 15 Ft, a török földesúrnak pedig minden telek után járó évi 1 Ft. reális követelések

voltak. Ezt nyilvánvalóan be is hajtották a lakosokon. Ugyancsak a török földesúrnak adtak évi 1 szekér szénát vagy fát, 1 pint vaját és tizedet.

Ez az összeírás azonban nem teljes. 1688-ban ugyanis már két malom is működött a faluban, amelyek jövedelmét a földesúri jogra igényt tartó Fehérváry Ádám 3 évre átengedte Pozsgai Györgynek ama 400 Ft kamata fejében, melyet nevezett jobbágytól kölcsönvett, hogy Csór felét zálogból kiválthassa. Ha Pozsgai harmadik malmot is építené, az abba fektetett költségét Fehérváry a birtok zálogból kiváltásakor megtéríti.

1696-ban, az újabb összeíráskor már 17 telkes jobbágy, 3 házas és 3 hazátlan zsellér volt a faluban, tehát a felszabadulás után 9 év alatt sokan költöztek be. Családi nevük: Tóth, Szurok, Faragó, Boskai, Deák, Csizmadia, Kovács, Balogh, Pap, Farkas Kaszek (Keszeg), Varga, Szárosz (nyilván Száraz), Horváth, Nemes, Törtei. A családi nevek mind mások mint 1511-ben, tehát a lakosság teljesen kicserélődött, bár az sincs kizárva, hogy némely családnak neve változott meg. A 20 úrbéresnek összesen 19 fia és 30 leánya van. Lovaik száma 14, (ez 8 jobbágyé), ökreiké 52 (ez 13 úrbéresé, de akad köztük olyan is, akinek 8 ökre van), teheneiké 40 (ez 18 úrbéresé), növendékmarhájuk 26 (13 családé), borjújuk 16, sertésük 40 (valamennyi úrbéresnek van, de egyiküknek 7), méhük 17 kassal. Fő terményük a búza, árpa, zab és köles. A falu tehát népes, jó anyagi viszonyok közt él, de roppant súlyos úrbéri szolgáltatást követeltek tőlük. A földbér (cenzus) minden egész telek után (összesen 12 egész és 3/4 telek van) évi 3 Ft, zselléré 50 dénár. Mind a jobbágy mind a zsellér évi 52 nap robotra köteles. A hazátlan zsellér évi 9 napi robotra. Van a faluban 3 egész és 3 fél puszta telek (amelynek lakott voltára még emlékeznek). Aki e lakatlan telkekhez tartozó földet megműveli, évi 1 ft 50 dénár cenzust fizet utánuk. A kocsmá- és mézárszékjog a földesúré. A faluban levő 2 malom árendája évi 6 Ft. A lakosok terményeikből kilencedet is kötelesek adni. A faluhoz 60 hold erdő is tartozik, de csak tűzifát terem. A falu határában 1 negyed (Viertl) földesúri szőlő évi 15 Ft jövedelmet hoz a földesúrnak. A falu tehát nagyobb részben újonnan települtekből állott, de gazdaságilag erős volt, erre állatállománya is mutat, viszont a kor viszonyaihoz képest, mikor a földesurak nagy kedvezményeket adtak az újonnan betelepülőknek, csak legyen, aki megmunkálja a földet, aránytalanul súlyos úrbéri terheket róttak rá. De a földesúr által követelt úrbéri járandóságok és az állami adó nem az egész terhet jelentette a föld népének. Már 1695-ben jelentkezett egyházi tizedigényével a fehérvári prépost is. Feljelentette a budai kamarai adminisztrációnál Vánossy Lőrinc generális,

székesfehérvári harmincados is, mert az a prépost tudta nélkül beszedte és a várpalotai kapitánynak adta el a csóri tizedet. A prépost megparancsolta ugyan súlyos bírság terhével a csóri bírónak, hogy a jogtalanul beszedett tizedet szállíttassa vissza, de az erre képtelen volt. Felkéri a budai kamarai adminisztrációt, hogy a tizedet azonnal szállíttassa vissza. A palotai várkapitány (egyben Csór zálogos földesura) Szegedi (a prépost feljelentése szerint Bagoly) Bálint elismerte ugyan, hogy a tizedet ő hordatta be Palotára, de ezt Vánossy Lőrinc generális, fehérvári harmincados engedélyével tette, és az ő kifejezett hozzájárulása nélkül nem is volt hajlandó azt kiadni, bár a beszállított búza szemetes és tele van gyommagokkal, tehát ő is károsult.

De az úrbéri járandóságon és egyházi tizeden kívül a katonai be-szállásolás is terhelte a falut. 1700-ban egy dragonyos volt náluk beszállásolva, aki négy ízben Kocsra utazott 8—8 napra, és minden napra 3 garast, két ízben pedig 2 garast követelt a falutól. A kurírnak 2 pár tyúkot, 2 nyulat és 40 tojást kellett adjanak, de az iszkaszentgyörgyi hadnagynak is kellett adjanak 3 meszely vaját és 20 tojást, akkor pedig, mikor az egész kompánia (század) Csórón gyűlt össze, 2 mázsa húst és 40 csirkét kellett szolgáltatassanak. 1704-ben a falu 164 3/4 dica után 321 Ft 24 dénár állami adót is fizetett.

A falu földművelésének mértékére nézve a forrásaink eltérőek, valószínűleg egyik sem pontos. Az egyik, 1696. évi adat szerint van 245 mérőre való szántójuk (ez kb. 123 magyar holdnak felel meg) és 75 kapás szőlőjük. A másik szerint a 200 holdnyi szántóból 1702-ben csak 30 holdat, a Baghaz (alkalmasint a régi Barcs) nevű szőlőhegyük 300 kapás szőlőjéből csak 30-at művelnek. Ez utóbbi, teljesen valószínűtlen, tekintettel az 1696-ban összeírt nagy állatállományra. Ennyi állattal 125 magyar holdat is jól megművelhettek, bár állattartásuk zömmel legeltető lehetett.

A rendkívül súlyos úrbéri terheket aligha tudta a zálogbirtokos földesúr mind behajtani, ezért Szegedi Bálint már 1697-ben lekötötte csóri birtokrészét Vánossy Lőrinc generálisnak, a már említett székesfehérvári harmincadosnak.

A kuruc háborút és az 1711. évi pestist a falu súlyosan megsínylette. 1711-ben 138 ez okból elhaltat tüntettek fel. Ennek következtében a faluban összeírt adóegységek (dikák) száma az 1703—4. évi 130 3/4-ről 1710—11-ben 96 3/4-re, 1713—4-ben pedig 63 3/4-re esett vissza, azaz a tíz évvel korábbinak felére. Az 1710—11. évi adóösszeírás és az 1711 őszen kelt összeírás az állatállományban további csökkenést

mutat. A családfők (ide a gazda, az özvegy és a zsellér egyaránt számított) száma ugyan 31, tehát a családok száma 1696 óta nőtt, de ökör 1710-ben 31, 1711-ben csak 27, ló 1710-ben 23, 1711-ben csak 15, tehén 1710-ben 43, 1711-ben csak 26, növendékmarha 1710-ben 25, 1711-ben 15, juh és kecske 1710-ben 151, 1711-ben 128, egy éven felüli sertés 1710-ben 23, 1711-ben 16, bor 1710-ben 166, 1711-ben 54 urna került összeírásra. 1715-ben csak 5 telkes jobbágy, 19 zsellér és 7 hazátlan zsellér volt a faluban (a családszám egyezik a fentivel, de világosan mutatja az elszegényedést), szántóföldjük 360 mérőre való, tehát 180 magyar holdnyi, rétjük 29 és fél kaszás, szőlőjük 77 kapás, szántóikat két nyomásban művelik, de terméseredményük egy mérő mag után őszi gabonából 4, tavasziból pedig éppen csak 2 mérőnyi. Gabonatermésük tehát csak saját fogyasztásukat fedezi. A katonatartási terhek a kuruc háború óta csökkentek, de most is elég súlyosak voltak. 1717-ben például 4 katona ételmezését egy egész hónapon át, az ötödiket 10 napon át kellett szolgáltatniuk. A katonaság az egyéb okozott károkat, kihágásokat megtérítette ugyan, de erről nyugtát kért, úgy, hogy lehetséges, hogy nem egészen önként nyugtázták a falusiak a kár megtérítését. Kiújultak a most már Zichy földesurasága alatt álló Várpalotával való nézeteltéréseik. Zichy megtiltotta a csóriaknak az úgynevezett Réti puszta használatát, viszont a csóriak által kiirtott Hamvas telekről a palotaiak erőszakkal űzték el a csóriakat. Ennek jogcíme az volt, hogy Zichy szerint az irtvány használata csak három évig illeti meg az iratot, az említett irtás pedig jóval régebben történt.

1720-ra így csak 20 családfő maradt a faluban. Igaz, ebből 5 egész telkes, 9 féltelkes, 6 pedig negyed telkes, tehát 1715-höz képest vagyoni helyzetük javult, de a lélekszám tovább csökkent. Érdekes módon, noha a telkes jobbágyok száma megnövekedett, szántójuk csökkent, csak 321 mérőre való (160 magyar holdnyi), igaz, rétjük majdnem a duplájára növekedett (49 és fél szekérre való), szőlőjük valamivel nőtt, 84 kapás. A terméseredmény maradt az 1715. évi, de a rétjükről megjegyzi az összeírás, hogy a széna hitvány, sasos, ami a mocsaras területen érthető. Ezért kénytelenek Réti pusztán legelőt bérelni. A malmot az uraság elvette. 1725-ben egy esztendei adózásmertességet kaptak. A falu 1730-ban ugyanannyi dica (63 és fél) után fizetett adót, mint 1713-ban. pedig időközben jelentékeny betelepülés történt.

Az 1720. évi összeírásban az 1696. évben összeírt családok közül hiányzik a Tóth, Törteli, Faragó, Nemes, Farkas, Száraz család. Igaz, helyettük öt új család tűnik fel:

Szabó Ferenc, Berty Mihály, Bedegi János, Zsidó György, Bujdosó János. Ez a korban szokásos állandó mozgás, helység változtatás rendjétől nem tér el, de egészben véve a falu nem heverte ki az 1711. évi pestist, lakossága 1696 óta fogyott, ami az egész fejlődés vonalával ellentétes. Ekkorig azonban még az új betelepülők is, nevükből kitűnően mind magyarok. 1725-ben új, nagyobb betelepülés történt. A betelepülőknek a földesúr szándékától eltérően a megye engedélyezett egy szolgálatmentes esztendő. Nyilván ezzel a kedvezménnyel kapcsolatos az is, hogy 1730-ban a falu ugyanannyi dica után adózott (63 és fél), mint a legnehezebb évben, 1713-ban.

Ezután a falu betelepülése fokozatosan gyorsult. Az 1745. évi egyházi összeírásban kimutatott 219 lakos (ebből 195 gyónóképes, azaz 7 éven felüli) 66 katolikus és 3 vegyes vallású házasságban. Ez többre mutat, mint az 1720. évi családszám, bár valószínű, hogy akkor csak a nagycsaládokat írták össze, amelyekben több kis család is lehetett. Az is lehetséges, hogy 1745-ben csak a katolikusokat és a vegyes vallású házasságban élőket tüntették fel. Érdekes megjegyzése az összeírásnak, hogy a helység lakói magyarok, németek és szlovákok. Eszerint 1725-ben és azt követően németek és szlovákok költöztek be, hisz 1720-ban még az egész lakosság magyar nevű.

A két évvel később, 1747-ben kelt ugyancsak egyházi összeírásban a családok száma majdnem ugyanennyi (65 katolikus és 4 vegyes vallású), de az összlélekszám 469, és pedig 222 gyónó, 93 nem gyónó és 148 serdületlen. Minthogy itt külön írják a nem gyónókat és külön a serdületleneket, elképzelhető, hogy nem gyónó alatt a protestánsokat értették. Aránytalanul magas a serdületlen gyermekek száma, de nem abszolút irreális. Kétségtelen azonban, hogy mindkét egyházi összeírás becslés és nem számlálás alapján készült, nem teljesen megbízható.

Ezt követően a lakosság gyarapodása meggyorsult. 1776-ból 160 házaspárról tudunk. Az 1774. évi adóösszeírásban említett 41 telkes jobbágy, 70 házas és 18 hazátlan zsellér világosan jelzi a gyarapodást, ha nem is bizonyos, hogy milyen lélekszám rejlik mögötte. Biztos adatot ad azonban II. József 1784 és 1787 közötti népszámlálása, mely szerint az egész lakosság 839 fő, 211 családban és 177 házban. Közülük 2 pap, 19 nemes, 38 telkes jobbágy, 40 polgár és paraszt örököse (felnőtt fia), 171 zsellér (ideértve a hazátlan zselléreket is), 14 mesterember, 21 egyéb — a birodalom szükségleteire használható — személy, 161 a 17 éven aluli fiúgyermek (ebből 119 a 12 éven aluli, ami a gyermekhalandóság mértékére utal) és 382 nő. Az ezzel egykorú

egyházi összeírás csak 482 lelket vesz számba, de nyilván csak a katolikusokat. Minthogy pedig a népszámlálás szerint 16 izraelita is van a faluban, a protestánsok száma 341-re tehető.

A lakosság gyarapodása a következő évtizedekben is hasonló ütemű. 1830-ban az összlakosság 1819 fő, belőlük 1039 a katolikus, 627 a református, 134 az evangélikus (valószínűleg ezek szlovákok), 19 az izraelita. Ehhez képest azonban visszaesést jelent a nem nemes népesség 1838. évi katonai célú összeírása, mely szerint a nem nemesek összlétszáma 1218 fő, ebből 620 a nő, 328 a 17 éven aluli fiúgyermek. Az 1828-ban összeírt 26, illetve 1843-ban összeírt 21 felnőtt nemes férfi ugyanis családtagjaival együtt aligha lehetett több 100—150 főnél, eszerint tehát a falu összlélekszáma 1350 körül mozoghatott. Igaz, hogy közben az 1830—31. évi kolerajárvány is okozhatott pusztítást, és az is elképzelhető, hogy az 1838. évi összeírás katonai célra történvén, igyekeztek kisebb számokat szerepeltetni, de valószínű, hogy elvándorlás is történt, hisz a lélekszám még 1869-ben is csak 1723 fő, tehát nem érte el az 1830. évi létszámot.

A lakosság visszaesését gazdasági körülmények indokolják. A falu jobbágykézen levő állatainak létszáma hézagos adataink szerint is 1774-ig ha nem is töretlenül egyenes vonalban, de nőtt, a következő évtizedekben azonban, ha nem is tragikus mértékben, de határozottan visszaesett.

A juhtenyésztés elmaradása nyilván a földesúri jelentékenyebb állattartás következménye, a juhok által legelt legelőn más állatot nem lehetett tartani. A növendékmarhák számának csökkenését esetleg magyarázhatjuk azzal, hogy a ridegen tartott növendékmarhát sikerült az erdőbe vagy nádas mögé elrejtteni az összeírók előtt. Az ökrök, tehének és lovak számának visszaesése azonban kétségtelenül a falusi parasztgazdaságok szegényedésére mutat.

De ugyanezt mutatja a telkes gazdák és zsellérek számarányának alakulása is.

A telkes jobbágyok számának csökkenése még nem jelentene feltétlenül szegényedést, hisz adott alkalommal előnyösebb volt a kevesebb robottal sújtott zselléri állapot, ha a zsellérnek módja volt földet bérelni vagy irtást művelni. De a minden vagyoni eszköz nélkül maradt, kizárólag napszámos munkából élő hazátlan zsellérek folytonos gyarapodása világosan jelzi az elszegényedést. A földművelésen és állattenyésztésen kívül pedig alig volt más munkalehetőség. Igaz, 1738-ban 5,

1774-ben 16, 1828-ban 21, 1846-ban 15 kézművest is összeírtak a faluban, de minthogy ezek a kor szokása szerint csak a téli időben dolgoztak az iparban, ez nem igen jelentett többet, mint a falu szükségletének ellátását. De még ezeknek száma is csökkent 1846-ra. Egyedül a csóri malmok jelentettek komoly jövedelmet. Megegett, hogy csóri molnár Fehérvárra került, viszont fehérvári polgárok rendszeresen Csóron őrlettek, az 1760-as évektől az egyik csóri malmot a fehérvári csapók használták, de ők is összeütközésbe kerültek a csóri földesúrral. 1828-ban pedig már csak egy malom működött a korábbi kettő helyett. Az ipar ekkor 1—1 molnárból, tímárból, csizmadiából és kerékgyártóból, 2—2 takácsból és kádárból, 3 kovácsból és 8 posztóművesből állt. Az utóbbiak nyilván a már említett fehérvári csapók emberei lehettek. Viszont 1838-ban 31 szolga volt a faluban, korábban vagy egyáltalában nem volt, vagy legfeljebb egy-kettő. Ez arra mutat, hogy kezdett kiépülni a földesurak földművelő majorsági gazdálkodása, ahol a robotosok mellett állandó cselédekre is szükség volt és a nincstelének akár cselédnek is elszegődtek.

1828-ban az úrbéresek kezén 440 magyar hold szántó, 110 kaszás rét és 50 hold szőlő volt. Ennek jelentékeny része azonban nem a helybeliek kezén volt, hanem 109 extraneusén. 1768-ban a jobbágyok kezén még 614 hold szántóföld és 230 szekér szénára való rét volt, tehát ez a terület hat évtized alatt harmadával csökkent, holott az összes jobbágytelkek száma 1768-ban 22 1/4 telek volt, a Bach-kor kezdetén pedig 27 1/2. Igaz, ez utóbbihoz hozzászámították a házas zselléreket is bizonyos arányban, tehát valóságban az úrbéres telkek száma nem nőtt. Az elszegényedés oka nemcsak a magasan számolt robot, és az urbáriumkor új teherként bevezetett évi 1 Ft cenzus volt, hisz az urbárium előtt cenzust nem fizettek. Megfelelt a valóságnak a csóri jobbágyok által 1787-ben a Helytartótanácsához benyújtott panasz, mely szerint Marich István elvett a falutól földet, rétet, legelőt, úgy, hogy a csóriak kénytelenek ugyanazon uraságtól másutt legelőt bérelni, robotot pedig az Urbáriumban előírtnál többet követel, sőt, a katonai beszállásolás céljára a község által 300 forintért épített házat az alispán Marich kezére adta, aki 34 Ft-ért bérbe adta. Pedig ezt megelőzőleg a csóri jobbágyok egyezséget kíséreltek meg a földesúrral, melyben a földesúr vállalta volna, hogy az elvett kvártélyház helyett másikat épít a község részére, a letiltott és elárkolt legelőt visszaadja, viszont a falusiak vállalták, hogy a legelő egy részét a robotban is használt állataik számára elkülönítik, és azt más állatok elől tilosban tartják (ökörtilos). Az ígás robotot annyi gyalogrobotként veszi a földesúr számba, ahány marhával végzi a

robotot. Ezt az egyezségtervet azonban a földesúr nem fogadta, és aláírásra sem került.

Érdemi orvoslást a Helytartótanácsához benyújtott panaszra sem kaptak, és így a jobbágyok kezén levő föld csökkent. A Helytartótanács utasítására a vármegye kidolgozott ugyan egy rendezési tervet, amelyet másfél évi tárgyalgatás után mind a földesúr, mind a csóri jobbágyok elfogadtak, hosszasan vitatva még olyan részletkérdéseket is, szedett e külön tizedet a földesúr a jobbágyok által vetett vályogból, hogy ezt a vályogot a falu közterületén vagy jobbágytelken készítették-e, és csak saját használatukra vagy eladás céljára, a zsellérek marháinak a közös legelőn való legeltetését külön díj vagy robot nélkül engedi-e. Ha ilyen külön díjat vagy robotot szedett a földesúr, ezt utólag minden egyes jobbággal számolja el, és a jobbágyokat utólag kártalanítsa. Úgy látszik, a Helytartótanács igyekezett a csóri jobbágyokat a kirívó földesúri visszaélések ellen megvédeni, de az úrbéres földek csökkentése mégis bekövetkezett. A földesúr keménysége olyan messze ment, hogy 1820-ban, amikor a csóri zsellérek 12 új házhelynek kiadását kérték, ezt a megyei közbenjárás ellenére is ahhoz a feltételhez kötötte, hogy az új házak felépülte után is építőik jogilag hazátlan zsellérek maradnak, a közlegelőn való legeltetéshez nincs joguk.

Persze a csóriak is okvetetlenkedtek, kicsi panaszaikat is felfújták, és mindjárt a Helytartótanácsához fordultak. 1801-ben például a csóri erdőben elfogtak négy katonaszökevényt, de azokat egy Badányi nevű zászlós elvitte a falusi bírósághoz, és ezzel a csóriak elestek az elfogásért járó fejpénztől. Emiatt panaszt tettek nemcsak a megyén, de a Helytartótanácsra, mely el is rendelte a vizsgálatot.

Persze nem hiányzott a földesurak egymás közötti torzsalkodása sem, ami szintén megnehezítette a falu életét. Így 1766-ban Fehérváry József zsidó bérlőnek adott engedélyt a kereskedelemre, mire a többi közbirtokos, Nedeczky Kristóffal az élén megtiltotta saját jobbágyainak, hogy a zsidó bérlőtől vásároljanak, neki élelmiszert, terményt eladjanak a bérlő saját szükségleteit meghaladó mértékben. Emiatt Fehérváry panaszt tett a megyénél, de Nedeczky ott is ragaszkodott tilalmához, amit ő földesúri jogának állított.

Tulajdonképpen szintén a földesurak torzsalkodása volt, aminek a csóri parasztok itták meg a levét, a szomszéd faluk földesuraival a határokról való vita. 1753-ban Zichy

István palotai földesúr emberei nemcsak elkergették a csóriakat a vitás földterületről, de fegyveres kézzel (persze ez alatt fejszét, vasvillát és csak kevés puskát értettek), elfogták, a palotai várba vitték, ott hetüket tömlöcbe zárták és megbilincseltek és ötödfél hétig ott tartották. Még enni sem adtak nekik, csak amit hozzátartozóik Csórról vittek be. 1760-ban az inotai bíró verte meg Zalka Pál csóri juhászt, aki a csóriak által bérelt területen legeltetett.

Ez a földesuraknak sem volt kellemes, ezért 1770-től kezdve gondosan felmérték és feltérképezték a vitás területeket. Előbb Réti pusztát, mely Palotával és Bakonykútival volt vitás, majd más határrészleteket is. Ez utóbbiak nyilván a jobbágypanaszok alapján történt rendezéssel függtek össze 1820-ban, és a jobbágytelkek pontos felméréseivel ráütötték a hitelesség pecsétjét a telkek kissebbítésére. A XVIII. század végén a határokat a hely színén is kijelölték szolgabíró és mérnök, valamint a földesurak és főbb gazdasági tisztjeik és néhány falusi ember jelenlétében, pontosan, öltre kiszámítva határhalmokat is emeltek, és ezeket időről időre hasonló eljárással megújították. Ezek a határjárás oklevelek szolgáltak később alapjául az úrbéri elkülönítési eljárásnak. Hasonló gondossággal jelölték ki 1808-ban törvény alapján azt a területet, amelyen a földesurak a vadászatot maguknak tartották fenn, mindenki másnak eltiltva, persze nemeseknek, hisz a jobbágyoknak a XVI. század eleje óta tilos volt a vadászat. Tilossá nyilvánították és ezt táblákkal is kijelölték a baglasi és iszcai szőlőhegyet, a nyarai legelőt, és a köztük levő földeket, az iszcai szőlőhegy alatti földeket, a kecskekői legelőt, erdőt és szántót, a Som hídján túl levő szántókat, legelőket, réteket, egészen a fehérvári határig, valamint a Sár rétjén a gárdonyi tókat egészen a sági és pentelei határig, összesen 4718 holdat, valamivel kevesebbet mind a 9595 hold 194 négyszögölet kitevő egész határ felét. Persze 1200 négyszögöles magyar holdakban számítva. Ez a kijelölés mutatja, összesen mekkora volt akkor a falu határa. A 7198 kataszteri hold határból milyen kevés volt a jobbágyok fentebb kimutatott szántója.

Az 1846-ra már összesen 321 kapásra nőtt szőlők Baglyas és Iszka hegy részére a földesurak közössége, a közbirtokosság 1819-ben részletes szabályozást, úgynevezett hegyi artikulusokat adott ki. A részletes és gondosan kidolgozott rendtartás kétségtelenül szabályozza a szőlők védelmét, a szőlősgazdák kollektívájának fenntartását (Szent György napi és őszi gyűlés, melyen minden szőlős gazda köteles megjelenni), a szőlők kerítésének, útjainak fenntartását, Szent Lőrinc

napján (aug. 10.) megfelelő szőlőpásztorok fogadását, a rendszeres művelést, aki elhanyagolja, annak megintését, hiábavaló figyelmeztetés után a szőlőből való kibecsülést, a hegymester rendfenntartási kötelezettségét stb., de a hegyközségnek semmiféle autonómiát nem enged. Még az olyan csekélységek, mint káromkodás, paráznság megbüntetése is az uradalmi tisztekre tartoznak. Ha valaki el akarja a szőlejét adni, a hegymester előbb az uradalmi tiszt hozzájárulását kell kikérje, még a vevő személyére vonatkozóan is, csak ezután foglalhatja írásba a szerződést. A szüret napját is az urasági tiszt tűzi ki. A hegymester ezek szerint csak egy alsóbb közeg, akinek kötelessége minden tolvajt és egyéb kihágót az uradalmi tiszt elébe állítani, a rendetlenségekről jelentést tenni, és ezekért némi díjazásban részesül a kirótt bírságokból és szerződések után. A jámborság (vasárnapi munkaszünet precíz előírása, káromkodás stb. tilalma) ebben a korban természetesen hozzátartozott az efféle szabályozáshoz. A lényeg az volt, hogy a rendről gondoskodott, de a gazdákat gúzsba kötötte, az uradalmi tisztek rendelkezéseinek szolgáltatta ki.

Az artikulusokat a földesurak közbirtokossága adta ki, és a határjárásoknál, felméréseknél is a közbirtokosság nevében járt el, a XIX. században már minden alkalommal Marich István Dávid. De rajtuk kívül voltak más, kisebb birtokú nemesek is Csóron. Eleinte nyilván Porkoláb vagy Fehérváry családból származó leányági lemenők. Az első nemesi összeírás idején, 1754-ben birtoklókat nem tudjuk megállapítani, csak Fehérváryról és Nedeczkyről tudunk. Még 1809-ben is csak öt közbirtokosról tudunk, Nedeczky Ferencen és Marich Dávid Istvánon kívül Horváth Péterről, Nagy Pálról és 2 fiáról, Nagy Mihályról. Pedig II. József népszámlálásában már 19 nemes szerepel, igaz nőekkel és gyermekekkel együtt. De még az 1809-ben összeírtak közül is Nagy Mihály annyira szegény volt, hogy egy darab szalonnát lopott a csóri kocsmában, és ebből támadt verekedés, ami miatt ellene a megyei ügyész büntető pert is indított. Viszont Nedeczky több vármegye táblabírája, Marich pedig Fejér megye másodalispánja volt, tehát előkelő birtokos nemeseknek számítottak.

1818—21-ben a felsorolt családokon kívül Simon Györgyöt, Balogh Mihályt és Horváth Pétert is összeírták Csóron. Ezek azonban nem birtokosok voltak, hanem mint később kitűnik, jobbágytelken gazdálkodtak.

Ezután a nemesek száma gyorsan szaporodott. 1828-ban már 26 nemes férfit írtak össze. Köztük szerepel már Végh István a református prédikátor is. Új családi név csak Tersztyánszky, Nagymagyar Kossá Imre urasági ispán és Áts István. Ezek nem

jobbágytelken gazdálkodnak, de csak Tersztyánszky János özvegye és Áts birtokos nemes, Kossa nyilván Marich Dávid István alkalmazottja, és csak uradalmi szolgálata köti ide.

1843-ban 22 felnőtt nemes férfit írtak itt össze, tehát számuk 1828-hoz képest, valamivel csökkent. Pedig most már a katolikus plébánost is beírták a nemesek közé. Mégis 4 új családi név merült fel, Bende, Gersits, Cserna és Kósa. Gersits azonban uradalmi számtartó, nyilván nem birtokos, Cserna Mihály jobbágytelken gazdálkodik, Kósa József szabó, tehát szintén nem birtokos nemes. Új birtokos nemes csak Bende Sándor és István. Viszont az 1828-ban összeírt Áts István itt már nem szerepel. Talán az ő birtokrészét vették meg Bendéék. Tehát Marichon és Nedeczky kívül öt-hat kisebb birtokú nemes család élt még Csóron. Ezek többnyire leányági leszármazók. Tersztyánszky is Nedeczky lány. Volt ugyan 10 olyan nemes család, amely jobbágytelken gazdálkodott, de közülük is csak egy féltelkes, a többi nyolcadtelkes. Ezeknek azonban nemességükből csak annyi előnyük volt, hogy a megyei közgyűlésen szavaztak, és büntetőperben a megyei törvényszék elé tartoztak. Még állami adót is fizettek, legtöbbjük 29 dénárt, ezenkívül 22 dénár házi adót. A jobbágytelken élők annyira szegények voltak, hogy egyikük fia Ráckeresztúron szolgált, azaz cselédkedett.

Élt a faluban két cigány család is, de aránylag rendezett körülmények közt, házuk volt, és mindkettő kovács volt, bár az egyik hegedült is. A XVIII. század végén a falu még a fejlődés állapotában van. Ezt mutatja a 18 zsidó lakos, valamint az is, hogy egy éven belül 19-en költöztek a faluba szolgálatvállalás céljából. De ugyanekkor már a kibontakozó földesúri majorsági gazdálkodás kétségtelen jelei is mutatkoznak, a falu lakosai közül 36 felnőtt és 9 tizenöt éven aluli férfi, valamint 15 felnőtt és 3 tizenöt éven aluli nő cseléd is él. A koldusok száma 2.

A XIX. század elején a már vázolt földesúri erőszakos birtokfoglalás a lakosság apadását idézte elő. Persze, nemcsak a helybeli földesurak gátolták a falu fejlődését. 1825-ben Csórról Kiskesz felé vezető út létesítése érdekében Csór földesurai Marich és Nedeczky még áldozatot is vállaltak volna (10 öl széles közös csapás kihalása, annak első felárkolása, az első három híd elkészítése), azzal a feltétellel, hogy az út továbbiakban való fenntartását a vármegye vállalja, de törekvésük és a megye közbenjárása megbukott gr. Nádasdy Tamás kiskesz földesúr makacs ellenállásán. Neki úgy látszik nem volt érdeke az út. A következő évben viszont az Iszkaszentgyörgyről

Csórón át Palotára vezető új utat a megye tervezte, de ez 5 holdat igénybe vett volna az úrbéres földekből is, amit a földes urak új úrbéri felosztással kívántak megoldani. Ebben viszont a csóri jobbágyok nem bíztak, mert joggal félték attól, hogy ez az új úrbéri felosztás telkeik további kisebbitését fogja eredményezni, viszont az új út építésére a földesúr további (útépítési) robotot fog tőlük követelni.

A falu egészségügyéről csak annyit tudunk, hogy 1830-ban a helybeli református lelkész panaszolta, ők előmozdítanák a himlőoltás végrehajtását, de a járási seborvos két éven át sem ment ki Csórra a himlőoltás végrehajtására. 1831-ben azonban a himlőoltás megtörtént.

A török háborúk korát, ha sok zivatarral is, de átvészelt falu, mely a háborúk elmúltával gyorsan talpra állt, már 1694-ben pecsétet vésetett magának, melynek közepén mezőgazdasági és kertészeti eszközöket ábrázoltak, körirata pedig: „Csór falu pecsét 1694”. A vésnök „tudására” jellemző, hogy a „9” számot fordítva véste az évszámba. A pecsét felhasználásával a csóri bírák és esküdtek 1717-ben iratot is adtak ki, adott esetben nyugtát arról, hogy a katonaság megtérítette a beszállásolt katonák által okozott károkat. Ekkor tehát már működött a falu szervezete, előljárósága volt, mely bíróból (esetleg helyettes bíróból) és esküdtekből állott.

Későbből azonban nincs adat az előljáróság működéséről. 1801-ben is volt bírója a falunak, őt jelentette fej a csóri jobbágy születésű mohai iskolamester és jegyző, hogy a feljelentő fivérével együtt, aki a bírónak, Tóth Jánosnak násza volt, megrövidítették a feljelentő örökségét. Jellemző a viszonyokra, hogy a feljelentést az uradalmi fiskálishoz intézték, tehát az ő emberének tartották a bírót. A csóri jobbágyárvák felügyeletének ügyét, és a gyámrendelést sem az előljáróság, hanem a református presbitérium akarta kézbe venni, de ez természetesen nem sikerült, mert ezt a földesurak intézték, de már 1844-ben a megye vette át. 1805-ben, mikor csóriak bort adtak el, és a csatkai vevő elmulasztotta a hordók visszaküldését, nem az előljáróság lépett fel a csóriak érdekében, hanem a panaszosok közvetlenül a megyei közgyűléshez fordultak, mely közvetlenül intézkedett. 1087-ben, 1808-ban és 1815-ben, mikor a szolgabíró, megyei esküdt és a mérnök a szomszédos fajuktól elválasztó határokat újították fel, és jelölték meg, Csór részéről megjelent a közbirtokosság részéről Marich Dávid István és több tisztviselője (számtartó, ispán, hajdú), a falusi lakosok közül pedig hol 7, hol 19 fő, nem a községi előljáróság vett részt az aktuson, hanem mindig más jobbágyok, alkalmasint azok, akiknek a határ közelében volt

földjük. A korán és jól indult községi elöljáróság tehát a földesúr nyomása alatt ellaposodott, egyszerűen a földesúr végrehajtó közegévé vált.

A falunak már 1332-ben volt temploma, szent Péter tiszteletére szentelve. A török időkben nyilván használhatatlanná romlott. A XVIII. század elején a reformátusok állították helyre és használták. Az egyik földesúr Fehérváry Pál magánkápolnát építtetett, ahová a fehérvári ferences barátok jártak ki misézni 1746-ban a csóri katolikusoknak. Ez tulajdonképpen csak egy szobája volt Fehérváry kúriájának. 1747-ben azonban Fehérváry elvette a régi templomot a reformátusoktól, de azt továbbra is a fehérvári ferencesek adminisztrálták, plébánialak egyelőre nem is épült, bár a plébániának volt 88 Ft 60 krajcár évi jövedelme, ami utóbb 112 Ft-ra emelkedett, és 90 Ft kiegészítést is kapott (alkalmasint a püspöktől). 1758-ban ezt az alkalmi gondozást a karmeliták látták el. Padányi Bíró Márton veszprémi püspök a Helytartótanács útján kívánta rászorítani a földesurat, hogy rendes javadalmit biztosítson a szerzeteseknek, vagy világi plébániát szervezzen. 1788-ban megszervezték a katolikus plébániát, és ettől kezdve a következő plébánosok működtek ott: László karmelita szerzetes, Grain Szaniszló, Pap Ferenc, Gaál Ferenc, Vayland András, Palkovits János, Veres Imre, Saly Pál, Vinis Ferenc, Fiieger György. A most már Szűz Mária nevét viselő templomhoz eleinte filia nem tartozott, 1828-ban azonban filiája volt Inota. 1810-ben a fehérvári káptalan feljelentette Németh István csóri molnárt, mert nevezett szóban és tetteleg megsértette Vajland András csóri plébánost. A vármegye Tóth-ot perbefogta és a megyei börtönbe záratta.

A reformátusok az elvett templom helyett újat, de meglehetősen gyenge építésűt emeltek, úgy, hogy az 1762-ben már tatarozásra szorult, mert oldala bedűlt. 1750-ben lelkésze Sallay István Péter volt, aki úgy látszik külföldön tanult, mert a genfi születésű Pinault Annát vette feleségül. Az asszonynak némi vagyona is volt Genfben, és feleségének vagyona átvételére Sallay Svájcba utazott, de feleségét itthon kellett hagynia. Az utazás csak részben járt eredménnyel, úgy, hogy Sallay unokája özv. Molnár Istvánné Pap Zsuzsanna még 1804-ben is tett lépéseket a vagyon megszerzésére, de persze ekkorra követelése elévült. 1762-ben majd 1766-ban a csóriak kérelmére a megyei közgyűlés engedélyezte előbb a templom bedűlt északi falának és másik omladozó oldalának, utóbb a templom fedelének és a prédikátor házának kijavítását, de mindannyiszor hangsúlyozta, hogy csak olyan anyagból lehet

építeni, amelyből eredetileg épült, és semmiképpen sem lehet a templomot megnagyobbítani.

1801-től egy ideig Csóron volt ref. prédikátor Édes Gergely (1763— 1847) költő, Kazinczy barátja, kinek több verseskötete is jelent meg. 1828-ban Végh István volt a prédikátor. 1843-ban a nemesi összeírás idején úgy látszik a prédikatori állás nem volt betöltve.

1770-ban már mind a katolikusoknak, mind a reformátusoknak volt iskolája, mert két ludimagister is volt a faluban. A katolikus iskolában Borsányi György tanító télen 23 tanulót tanított, javadalma 21 Ft és 16 mérő búza volt. A református iskolában Kaposy András 24 tanulót oktatott, javadalma évi 6 Ft, 8 mérő búza és két mérőre való (1 m. holdnyi) vetés. Mindkét iskolában írást és olvasást tanítottak. 1781-ben a katolikus iskola tanulóinak száma már 36 (18 fiú és 18 leány), a reformátusé 67 (37 fiú és 30 leány), 1785-ben az összesen 168 csóri 7—12 éves gyermek közül 103-an jártak iskolába, ami meg is felel az 1781-es számoknak, és feltűnően magas iskolabajárási százalékot jelent. Ennek viszont ellentmond az az 1783-aa adat, hogy a katolikus iskolába 8 fiú és 2 lány, a reformátusba 12 fiú és 9 lány (Összesen tehát 31 tanuló) jár, A katolikus tanító eszerint is Borsányi György, a református Págyi Ferenc. A katolikus iskolában magyarul és németül, a reformátusban csak magyarul folyik a tanítás. Mindkét iskolaépület 2 szobás, amelyből az egyik tanterem, a másik a tanító lakása. Mindkét ház a communitas-é, tehát az egyházközségé.

A külön tanterem mellett szólna, hogy az 1781. évi magas tanulólétszám adatai helyesek. Ezt erősíti az 1814. és 1817. évi református egyházlátogatás is, mely szerint az iskola jó állapotban van, tanítója Bogdán Péter buzgó, a tanulók értelmeesen felelnek a vizsgán, de nyáron nincs tanítás. 1818-ban és 1819-ben azonban már arról számolnak be, hogy a református iskola düledező, sőt a tanterem egy része be is szakadt. A vizitáció erélyesen követeli az új iskola építését, ami 1820-ban meg is történt, de külső vakolata még 1821-ben is hiányzott, és 1820. november 9-én a tanítás még nem kezdődött meg. Az építési költségek annyira igénybe vették az egyházközséget, hogy a lelkészi és tanítói járandóságokat nem tudták egészen kifizetni. 1821-ben a szülők panaszt tettek a szorgalmas tanító, Bogdán Péter ellen, az általa alkalmazott kemény fenyítések miatt. Erre őt 1823-ban áthelyezték Mohára, de a szülők most már Tót József-re, az új tanítóra panaszkodtak. A református iskola azonban most már igen látogatott volt. A tanulólétszámok:

1836	51
1837	78 (44 fiú és 34 leány),
1838	76
1839	72
1840	69
1841	57
1842	60
1843	60
1844	77
1845	71

Az adatok ismét ellentmondók, mert egy másik református vizitáció szerint 1845-ben télen csak 51, nyáron 23 gyermek járt iskolába. Viszont az 1841. évi megyei felmérés szerint, télen a tanulók létszáma 60 (40 fiú és 20 lány), a 100 iskoláskorú gyermek közül. Az iskolaépület azonban alacsony, sötét és egészségtelen. Padokról az egyházközségnek kell gondoskodni, a könyveket és tanszereket, valamint a fűtéshez szükséges fát a szülők szerzik be. A tanító képzett, iskolai bizonyítványa van. Tanít vallástudományt, történelmet, írást, olvasást, számolást magyarul. Fizetése az egyháztól évi 6 Ft, 25 pozsonyi mérő gabona, fél mázsa hús, fél mázsa só, minden tanuló fizet neki évi 30 pengő krajcárt, ezenkívül van 4 pozsonyi mérőre való (2 m. hold) őszi vetése és 1 szekér szénája.

Ugyanez évben a katolikus iskolában végzett megyei vizsgálat szerint a 75 iskolás korú gyermekből télen 63 (33 fiú és 30 leány — ami magas arányszám) jár iskolába, nyáron egy sem. Az iskolaépület jó, de a padok hiányoznak. Erről az egyházközségnek kellene gondoskodnia. Könyvekről, tanszerekről és a fűtéshez szükséges fáról a szülők gondoskodnak. A szegényebb tanulók Nedeczky Ferenc földesúr alapítványának kamataiból kapnak könyveket a plébános révén. A tanító budai tanítóképzőt (preparandiét) végzett, erről bizonyítványa is van. Tanít írást, olvasást, számvetést, vallástudományt, Magyarország rövid rajzolatját magyarul. Fizetése az egyháztól 16 pozsonyi mérő kétszeres, 1 öl fa, minden házaspártól 24 krajcár, ami

összesen 40 váltó Ft-ra megy fel, és a gyermekek fizetnek évi 15 krajcárt, a kezdők és sillabizálók csak 12 krajcárt.

A falu kulturális jellemzéséhez tartozik a Mátyás király nevéhez fűzött anekdota a csóri csukáról, melynek nincs mája. Ezt Károly kifejezetten Mátyás királlyal kapcsolja össze, mert a király sokszor tartózkodott Várpalotán, így Csóron is megfordulhatott. Az anekdota eredetére nem sikerült rábukkanni.

A faluban született 1805-ben Édes Gergely prédikátor fia, Édes Albert költő, műfordító, miskolci tanár majd lelkész, 1865—1868-ban országgyűlési képviselő, kinek számos könyve jelent meg.

A község helyzete már az 1847-es évben súlyos volt. Ekkor 119 volt az ínségesek száma, ami még a sárréti községek közt is igen soknak számított. Így nem csoda, hogy a 48-as események megmozgatták az egész falut. Már április 21-én jelenti a csóri uradalom, hogy a csóri bíró a község sertéseit behajtotta az uradalom erdejébe. Május 1-én a megye bizottmányának tagjai közt szerepel Csajtai Ferenc és a falu jegyzője, valamint bírója. Májusban a szőlősgazdák a szőlődézsma ügyében foglaltak igen határozottan állást: „Dézsmát csak vérrel adunk” jelentették ki.

Szeptember után a község jelentősége megnövekedett. Főúton helyezkedik el, azonkívül közel a megye székhelyéhez, így a gyakori hadműveletekben, beszállásokban több ízben vállal szerepet. Már szeptemberben Fehérvár erődítési munkái közben, a városban tárolt 250 q gabona egy részét ide helyezték át. Szeptember végén bevonulnak a horvátok. A horvát sereg ellátására 1200 font kenyeret szállított Marich István uradalma (szeptember 28-án 608, majd 592 fontot.) November 15-én pedig azt jelentik, hogy egy ökrös szekeret Pákozdig elhajtottak a menekülő horvátok.

1848. október 1-én (tehát a pákozdi csata után 2 nappal) a helyettes szolgabíró Csórról bocsátotta ki körlevelét, melyben elrendeli a helységek fokozottabb védelmét. Minden helységben nemzetőrök „éjjel-nappal” őrködjenek. Ha 10 főnél nagyobb csapat közeleg, a harangokat félre kell verni. Az intézkedés célja a „rablók megfékezése”, de a „puskaporral takarékoskodni kell”. A lakosok siessenek egymás segítségére. Feltűnő, hogy még nem mer nyíltan a horvátok erőszakosságáról beszélni, de nyilván arról van szó. A diadalmas honvédsereg előnyomulása közben a lelkesedés olyan nagymértékűvé vált, hogy időnként csaknem humoros részletek kerültek a

jelentésekbe. November 9-én pl. jelentik, hogy több ízben kísértek fogoly horvátokat a falun keresztül, és a diadalmas kísérő nemzetőrök néha olyan lövöldözésbe kezdenek, hogy a lakosság nyugalmát felzaklatták. Sajnos, mint közismert, a Dunántúl rövidesen a császári csapatok kezébe került, de a parasztság nem nyugodott, így 1849. január 8-án Windischgrätz közli Horváth ezredessel, hogy Aka és Czur környékén kaszával és nyárrsal felfegyverkezett parasztcsoport mutatkozott a Bakony hegységben. Felszólítja az ezredest, szórja szét a csoportot. A Czur szó valószínűbb, hogy Súrt jelent, mint Csórt, de úgy látszik, a császári seregek hátában komoly gerillatevékenység folyhatott, hisz január 25-én egy csapat katona indul, hogy a csóri lakosoknál levő fegyvereket összeszedje. A tavaszi hadjárat idején komolyabb hadműveletek nem folytak úgy látszik a falu környékén. Nincs adatunk a rövid ideig tartó tavaszi szabad napokról sem, de augusztus 19-e után a községen többször keresztülvonultak az osztrákok, és 22-én 1 zászlóaljnyi gyalogság, 1/2 üteg és 1 szárny svalizsér itt állomásozik. Augusztus 24-én pedig (a januárihoz hasonló) házkutatást rendelnek el, mely alól csak a politikailag megbízható 2 földesúr és plébános mentesül Mindebből úgy látszik, hogy a falu népe lelkesen kiállt a szabadságharc ügye mellett, ugyanakkor mikor az egyik földesúr — mint közismert — végig a Habsburg ház legfőbb magyarországi hívei közé tartozott. Ez tükröződik abból is, hogy mikor a súlyosan megsarcolt Székesfehérvár polgárai a két csóri földesúrhoz fordultak, mereven elzárkóztak a város megsegítésétől.

Fényes Elek (az abszolutizmus korában megjelent, de korábbi viszonyokat tükröző művében) „szép tiszta” búzáját és „becses borát” emeli ki, valamint sok és jó rétvét. Iparából egyedül vízimalmát említi meg. Az úrbéri per folyamán az eredeti 27 1/2 jobbágytelket 26 1/2 jobbágytelekre korigálták. Legelőilletményt telkenként 8 holdban állapítottak meg. (Ez a megyében a legkisebb legelőilletmények közé tartozik.) A Zách-féle (1863.) statisztika szerint egy egész jobbágytelek 38 m hold. Az úrbéri perek folyamán már 1859-ben elkészült a község legelőinek térképe, mely már elkülönítve tünteti fel a zsellérek, telkesek, „javadalmasok” legelőit. 1879-ben viszont a község külső birtokairól készült el térkép.

A lakosság számának alakulása

1850.   1398

1857.   1679

1863.	1690
1869.	1723
1900.	1541
1910.	1523
1920.	1593
1941.	1468

(Az adatoknál figyelembe kell venni, hogy az 1850. évi népszámlálás még nem volt pontos.)

Az adatok arról is tanúskodnak, hogy a községben a múlt század vége óta, egészen 1941-ig, lassú fogyás tapasztalható. Ez érthető, hiszen a mezőgazdaság egyre kevesebb embert tudott eltartani, üzemekbe bejárni még alig lehetett. (Vasút a községtől messze épült, gyalog kb. egyórányira feküdt a vasúti megálló. Autóbuszsal még nehezen lehetett munkába járni.) Egyébként is Várpalota iparosodása még nem, Fehérvaré alig kezdődött meg. A minimális 1910—1920 közötti emelkedés (amely legfeljebb a természetes szaporodást, nem bevándorlást jelentett), oka a pillanatnyi mezőgazdasági konjunktúra. A század elejei hivatalvizsgálati jegyzőkönyvek kivándorlásról nem tudnak. Csak 1923-ban jelentik a katonapolitikai osztálynak, hogy Csóron és Inotán Amerikába való kivándorlási mozgalom indult. „A nép körében az a híresztelés van elterjedve, hogy Amerikában a kivándorlók 50 hold földet kapnak ingyen.” Az agitáció eredményét nincs módunkban ellenőrizni, az aligha lehetett jelentős.

Az 1863-as és 1867-es statisztikákból csak következtetni lehet a mezőgazdaságban dolgozók összes létszámára. 1863-ban 307 család közül 222 a földbirtokkal rendelkezők száma (ezek között olyanok is szerepelnek, akik iparosok, esetleg értelmiségiek, ha van földjük). A 85 birtoktalan között szerepelnek a napszámosok, továbbá azok az iparosok, értelmiségiek, akiknek nincs földjük. 1869-ben csak 5 papot és tanítót tüntetnek fel a 454 birtokos, éves szolga és napszámos mellett. 1900-ban a lakosság 85%-a, 1920-ban 79%-a, 1941-ben ugyancsak 79%-a élt a mezőgazdaságból. Mindezek az adatok világosan bizonyítják, hogy a sovány földekből élt változatlanul a lakosság nagy része.

A földek minőségéről még azt meg kell jegyezni, hogy 1909-ben a szántóföldek túlnyomó része 6—7—8. osztályú (1., 2., 3. osztályú nincs is, a rétek kb. 2/3-ad része 6., 7. osztályú, a legelők fele 5. osztályú. Az erdők is ezekbe a silány osztályokba tartoznak.)

Az adatok közül feltűnő, hogy az „egyéb kategória” (általában a terméketlen) aránya rendkívüli módon nő.

Ennek oka lehet a nagymértékű talaj erodálás, de lehet földesúri spekuláció következménye is (legalább részben). Pl. 1925-ben Nedeczky Ferenc 1100 kh-as birtokából 564 kh nem esik földadó alá!

Az adatokat szemlélve, úgy látjuk, hogy egyedül az 1869—1895-ös években lett a gazdálkodás némileg belterjesebb, de azóta jóformán semmi változás nem történt, csak a legelők váltak terméketlenné.

Érdeemes egy pillantást vetni 1935-ben a közép- és nagybirtok, valamint a parasztgazdák földjének megoszlására. Legalább a szántóföldek és legelők esetében.

Tehát a legelő túlnyomó része a nagybirtokosok kezén volt, míg a szántóföldek elsősorban a parasztoké.

Mégis, az uradalom érdekei az elsődlegesek, mert a kiskgazdák csak saját szükségletükre termeltek.

A legelők aránya azt mutatja, hogy elsősorban legeltető gazdálkodás folyt, de ez főleg az uradalmakra volt jellemző. 1863-ban 83, 1936-ban 285 hektáron (a szántóföld kb. 20%-a) termeltek kukoricát, de kizárólag a parasztgazdaságok. 1863-ban 82, 1936-ban 196 hektár az árpa vetésterülete (a szántóföld kb. 14%-a) Szálaskarmányokat 1936-ban 129 hektáron termelnek. A változó vetésterületre jellemző, hogy 1863-ban 53, 1936-ban 36, 1937-ben 109 hektár a zab vetésterülete. A termésátlagok itt sem voltak jók. Az árpa 1901-ben a teljes gazdáknál 8 mázsás átlagot hozott, az uradalmakban még rosszabbat, 6 q-t. A kukorica 1931-ben összesen 5 q-ás átlagot termelt. 1901-ben úgy látszik, csak az uradalmakban termeltek zabot, igen rossz eredménnyel, egy hold 4 q-t adott.

Az állatok tenyésztése folyamatosan változott. Lovat természetesen elsősorban a gazdák tartottak, számuk alig változott. Igaerejükre mindig nagy szükség volt. A szarvasmarhák közül egyre kevesebbet igaztak. Az uradalmak és gazdaságok egyaránt sokat tartottak belőlük. Feltűnő, hogy egy időben (1935) számuk szinte felére csökken, de azután 1942-re újra megnövekszik. (Valószínű, a juhászat csökkenésével együtt.) 1895-ben még 670 volt a magyar fajtájúak száma, 1942-ben már csak 18. Az uradalmak elsősorban juhot tenyésztettek. A parasztság ezzel sokkal kevésbé foglalkozhatott. A legelők romlásával függhetett össze a juhászat hanyatlása, és persze az osztrák vámpolitikával is, mely a század végétől kedvezett az ausztráliai gyapjú behozatalának. Ezzel persze, a magyar gyapjú nem versenyezhetett. A II. világháború alatt, úgy látszik, a juhtartás gyakorlatilag megszűnt, és helyette a szarvasmarha-tenyésztésre térhettek át. 1863-ban még 204 szarvasmarha a gulyához tartozott. A szarvasmarha-tenyésztéshez kapcsolódott a tejszövetkezet, amely 1901-ben működött 101 taggal és 225 tehénnel.

Fejlődött a sertésenyésztés is, de ezt legalább is a századforduló táján gyakorlatilag csak a parasztság üzte.

Az állatok tartása sok nehézséggel járt, még 1896-ban is azt jelentik, hogy 105 juh közül a farkasok csak 5-öt hagytak épen.

A viszonylag nagy jelentőségű állattenyésztéssel függhetett össze, hogy már 1881-ben működött állatorvos a községben.

A parasztság nagy része a rendkívül sovány és rossz minőségű földek termékeiből élt.

A szántóföldek terményei közt (a takarmánynövényeken kívül) legfontosabb a búza volt. 1863-ban 180 hektáron, 1936-ban 267 hektáron termeltek. Rozsot 1863-ban 208 hektáron, 1936-ban 237 hektáron (a szántóföldek 16%-án) termeltek. 1863-ban az átlagtermelés (mind a két növényből) 10 p. mérő volt (egy magyar holdon).

1901-ben a gazdáknál 10 q-ás az átlagtermés búzából és rozsból, az uradalmakban csak 5,50 q-ás búza, illetve 3,50 q-ás rozstermésről számolnak be. A telkesgazdák jobb eredményei annak köszönhetőek, hogy nyárban 4-szer szántanak 1901-es adatok szerint.

Bár az adatok nagyon ellentmondanak egymásnak, mégis világosan látszik, hogy az uradalmak a gazdáknál sokkal rosszabbul gazdálkodtak, ezért a termésátlagok mindig rosszak voltak.

A termelést sokszor sújtották csapások. Így 1905-ben tőzegégés történt 1898-ban jégeső elverte a határt.

A szőlő sokáig a község lakóinak egyik legfőbb jövedelmi forrása volt. Csór, a megye „szőlőövezetéhez” tartozik a feudális korban és még a zselléreknek is 86,61%-a rendelkezett szőlővel, 1863-ban 3200 akó bor terem és 40 olyan házaszsellér él, akinek csak szőlője van. Még 1869-ben is 471 mh. volt a szőlő, (ami, mint fent láttuk, a határ kb. 5%-át jelenti). 1891-ben adják ki a szabályrendeletet a szőlőkre. Ebből kitűnik, hogy a Baglyas és Belátó hegyeken volt a szőlők zöme éppúgy, mint a feudális korban. A szőlők felügyeletét hegymesterek végezték és pásztorok vigyáztak rá. A legtöbb büntetés pénzbeli volt. A szőlő bejárata kapukkal volt elzárva. Ez egy termelési kor vége, mert a szőlők 1897-re kipusztultak.

1909-re egy részét sikerült újraterelíteni, de ez igen csekély volt.

Az erdők száma — mint feljebb láttuk — jelentéktelen, már 1895-ben a 322 kh erdőből 229 a Szőgyény-Marich, 47 a Schaffhauser, 45 a Sármai birtokhoz tartozott, 1931-ben pedig a 266 kh-ból 221 Somssich Józsefnée, 45 kh Nedeczki Ferencé (tehát teljes egészében a nagybirtokhoz), de ez az erdő is csökkent.

A gyümölcsstermelés is jelentéktelen.

1931-ben működött egy halastó rt. is, mely akkor évente 10 vagon halat szállított külföldre. (Ez később mint a Pappenheim uradalom része szerepel.)

A földbirtokviszonyok sem változtak a korszakban lényegesen. Mint láttuk, a legelő nagy része az uradalmak kezében volt.

1935-ben 4269 kh volt a 3 nagy-, illetve középirtokos kezén, tehát az összes földterület 59%-a. Arról is beszéltünk már, hogy a nagybirtokokon elsősorban állattenyésztés folyt, és a kisbirtokok terméseredményei általában jobbak voltak.

A parasztság birtokmegoszlása esetében az adatok egymásnak ellentmondanak. Sajnos, jóformán minden statisztika más és más szempontokat használ.

A parasztságot sokáig még telkek szerint osztályozták.

Mint láttuk, az úrbéri pátens után 26,5 jobbágytelek került a gazdák birtokába, 1863-ban, tehát közvetlen utána 24,25, 1907-ben pedig 25,5 a jobbágytelkek száma. (Ennek magyarázata valószínűleg az, hogy az úrbéri pátens idején közölt adatokban a zsellérek belsősegeit is hozzászámolták, és 1909-ig a legelő egy részét feltörhették.)

1910-ben 10—100 kh-as gazdák száma 39, 1930-ban a 10—50 kh-asok száma 49, az 50—100 kh-as gazdáké 2.

1931-ben a 20—50 kh-as gazdák száma 15, az 50—100 holdasoké 4.

A gazdák közt némi polarizáció folyt, a módosabb és szegényebb birtokosok száma nőtt, míg a középréteg csökkent. Úgy látjuk, az egykori 1/4 jobbágytelkek sokáig együtt maradtak.

A gazdák kezében volt az ő birtokaik vadászati joga és a bérlő Szőgyény-Marich Géza az ő pénztárukba fizeti a bérletet (1897-ben 12 Ft-ot). A telkesgazdák szervezete egészen a felszabadulásig megmaradt. 1936-ban is rendelkeztek 191 kh legelővel. Hasonló módon a zselléreközösség is rendelkezik legelővel, ennek nagysága 1946-ban 75 kh. Jellemző az is, hogy a pásztorházak sem a község, hanem a gazdaközösség és zselléreközösség birtokában vannak 1920-ban.

A birtokos parasztságból a törpebirtokosok és a zsellérek közt elmosódik a határ.

Még 1863-ban 163 a házaszsellérek, 5 a birtoktalanok száma, addig 1869-ben 145 éves szolgát és 161 napszámot találunk. 1907-ben 264 törpebirtokos 75 cseléd szerepel a kimutatásban. 1930-ban az 1—10 kh-as birtokos 172, az 1 kh-on aluli 67.

Az agrárnépesség legnagyobb része az 1—10 kh-as gazdákhöz tartozik, a nincstelenek száma ennél jóval kevesebb, és a paraszti birtokterület zöme az 5—50 kh-as birtokhoz tartozik. A teljesen nincstelenek száma mindig kevesebb a birtokos parasztságénál.

A gazdag parasztnál, ha az egykezés még nem is mutatható ki, már 1907-ben is világosan látszik a túlszaporodás elleni védekezés, míg a törpebirtokos és napszámos esetében a kettőnél több gyermekes családok száma 85%, addig a „telkes" (1/4, 1/2, egész) gazdák esetében csak 62%. Érdekes, hogy 1931-ben egy kimutatás szerint sem mezőgazdasági földmunkás, sem törpebirtokos nincs, és általában ellátatlan sincs.

1895-ben 3 nagybirtok volt a község határában. Sármái Márton, Schaffhausen Gábor bérlete Nedeczky Ágnes és Alojzia birtokán és Szögyény-Marich Lászlóé.

1925-ben csak Somssich Józsefnének és Nedeczky Ferencnek van nagybirtoka, Pappenheim Sándor viszont 800 holdas középirtokkal rendelkezik. 1935-ben is hasonló a helyzet, ekkor azonban a Nedeczky birtok túlnyomó részét is Somssich Józsefné bérelte. A birtokok zöme rét, illetve legelő volt. Igen kis részük, 81 kat. hold kisbérletben. Mint feljebb már megjegyeztük, a Nedeczky birtok közel fele volt földadómentes.

A nagybirtok silány terméseredményeiről már feljebb beszéltünk.

Természetesen, a legeltető nagybirtokok kevés cselédet dolgoztattak. A kevés cseléd mindegyike sokáig szolgált. Például Tisler János, aki 1898-ban, 59 éves korában 46 éve (tehát 13 éves kora óta) a Nedeczky uradalom cselédje volt, Hollósi János, 1899-ben már 23 éve volt aratómunkás.

Az ellenforradalom földreformja 371 kh szántóföldet és 4 kh házhelyet osztott ki.

1921-ben kishaszonbérletet nem adtak ki, de a Somssich és Nedeczky uradalmakból kellő nagyságú földet és részesművelést kaptak, az alispán szerint a szegények. A hadiözvegyek és hadirokkantak ingyenes kertet kaptak és 2—2 hold feles tengerit, 50-en igényeltek házhelyet. E célra a Somssich uradalom ajánlott fel birkalegelőt. Mint országszerte, úgy itt sem csökkent a nyugtalanság. Ügy látszott, Somssich Józsefné uradalma 1937-ben szétesés előtt állt. Ugyanakkor a Nedeczky-féle 1000 kh-as uradalmat sikerült a szegénység egy részének felvásárolni. (Jellemző, hogy mint írtuk, ennek az 1000 holdas birtoknak fele már 1925-ben földadómentes!, nyilván terméketlen.)

Az ipari lakosság jelentéktelen. 1900-ban 7%, 1930-ban 12%, 1941-ben 9% élt iparból.

Az ipar csak helyi szükségletet elégített ki. Egyedül a vizek mellett épített malmok termelése haladta meg a község szükségleteit. Érdeemes azt is megjegyezni, hogy 1900-ban 16-an, dolgoztak a malomiparban, 1937-ben pedig 3 malom működik és Somssich uradalmában szeszgyár is létezett, de ez már 1923-ban is működött.